

Otsikko pettää

KARI NAHKOLA: *Suomen kielen tyyppioppia. Typologisia katsauksia suomen kielen rakenteeseen*. Opera fennistica et linguistica 3. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, 1988.

Kari Nahkolan Suomen kielen tyyppioppia on nuoren tamperelaisen julkaisusarjan Opera fennistica et linguistica kolmas osa; aikaisemmin sarjassa ovat ilmestyneet Liisa Paavolan kaksikielisyystutkimus *Talar ni svenska vai puhunko suomea?* (1987) sekä Terttu Orpanan suomen adjektiivadverbien semanttista tulkintaa käsittelevä *Kuvaus vai kommentti* (1988). Sarjan kansi on suorastaan huomiotaherättävän tyylikäs, ainakin tässä käsiteltävän teoksen sisäisivut sitä vastoin hieman epäesteettisestä tietokonetulosteesta suoraan kuvattua monistemaista jälkeä, kuten nykyään on tavallista. Sisällysluettelo paljastaa, että Nahkolan teoksen otsikon alle mahtuu viisi äärimmäisen löyhästi toisiinsa liittyvää artikkelia, joissa suomen kielen eri ilmiöitä ja tasoja tarkastellaan erilaisista näkökulmista.

Pisin ja sisällöltäänkin vankin 124-sivuisen teoksen artikkeleista on ensimmäinen

mäinen, »Typologisia havaintoja foneettisesta variaatiosta äänne­muutoksessa» (s. 5–46). Aineistopohjaltaan se liittyy Nahkolan 1987 julkaistuun väitöskirjaan. Kohteena on nimittäin Tampereen seudun hämäläismurteiden yleisgeminatio. Tätä Nahkola tarkastelee tyyppiesimerkkinä meneillään olevasta vähittäisestä äänne­muutoksesta, jonka tulevia­kin vaiheita idiolekteittaisten edustusten vertailu oikeuttaa ennustelemaan.

Tutkittava vaihtelutilanne on monimutkainen: yleisgeminatian leviäminen on Tampereen seuduilla pysähtynyt yleiskielen tukemaan peruutusmuutoksen. Graafisten esitysten ja taulukoiden avulla, jotka kuvaavat eripituisten konsonanttiainesten suhteellista osuutta eri puhujilla, Nahkola esittelee etenevän ja taantuvan muutoksen kahdeksan eri kehitysvaihetta. Muutoksen edetessä häiriöttä eri pituusvarianttien jakaumaa kuvaava käyrä on aluksi selkeästi laskeva (*horjuntaedustus*), sitten jokseenkin (joskaan ei täysin) vaakasuora (*hajontaedustus*), lopulta nouseva. Muutoksen törmääminen peruutusmuutokseen aiheuttaa jakaumiin polaaristumista, ääripäiden korostumista (*sekaedustus*): peruutusmuutos ei siis ole vähittäinen, vaan täysin geminoituneiden konsonanttiainesten rinnalla alkaa esiintyä täysin lyhyitä variantteja. Lähes sammuneen muutoksen tapauksessa, kuten Tampereen seudun nuorilla, varianttien jakouma – runsaan geminoitumattoman edustuksen ohella hieman lievästi geminoituneita muotoja – saattaa luoda illuusion käynnistymässä olevasta muutoksesta. Nahkola korostaakin, että meneillään olevan muutoksen analyysissä tarvitaan myös tietoja muutoksen menneistä vaiheista.

Kaiken kaikkiaan kokoelman ensimmäinen artikkeli on selkeää ja painokasta luettavaa ja osoittaa, kuten arvata saattaa, tekijältään suurta perehtyneisyyttä aiheeseen. Teoriatausta ja päätelykulkujen perustelut kuitenkin jäävät niukoiksi. Kielen muutoksen analyysin, selittämisen ja perustelun ongelmiin ei

juuri puututa (vaikka tekijä on muissa yhteyksissä osoittanutkin ne syvällisesti hallitsevansa) niin että muutamat kommentoimattomat toteamukset esimerkiksi »muutoksen tavoitteesta» hieman hämmentävät lukijaa. Myöskään aineiston analyysia, jolla jakaumatyyppien sijoittumista muutoksen eri vaiheisiin voisi perustella, ei ole tuotu lainkaan näkyviin. Tällainen vähätaustaisuus lienee ymmärrettävä sen valossa, että kyseessä on suuremman tutkimuksen oheistuote.

Artikkeli »Suomen kielen vokaalisto ja universaali vokaaliteoria» (s. 47–62) lähtee liikkeelle 1960-luvulla käynnistyneen kansainvälisen typologiatutkimuksen tavoitteista ja tuloksista, etenkin John Crothersin vuonna 1978 sarjan »Universals of human language» toisena osana ilmestyneestä vokaalistotypologian katsauksesta. Crothersin kielitokseen tosin ei kuulu suomi eikä mikään muukaan itämerensuomalaisista kielistä. Artikkelin alkuosa onkin lähinnä Crothersin käyttämien periaatteiden selostusta ja sovellusta suomeen. Tämän maailman kielten vokaalien luokittelun perusteina ovat toisaalta seitsemän väljyys- ja kolme etisyysastetta, toisaalta vokaalien jako ääri- ja sisävokaaleihin. Ääri­vokaalit (*peripheral vowels*) ovat perinteisen vokaalikolmion tai -nelikulmion vasemmassa ja oikeassa laidassa, siis illabiaalisia etuvokaaleja, labiaalisia takavokaaleja tai väljiä vokaaleja. Sisävokaalit (*interior vowels*) taas ovat näiden välissä, siis illabiaalisia (ei-väljiä) takavokaaleja, labiaalisia etuvokaaleja ja ei-väljiä keskivokaaleja. Vokaaliston jakautuminen ääri- ja sisävokaaleihin ilmoitetaan Crothersin järjestelmässä vokaalien kokonaisu­määrän suhteena sisävokaalien määrään. Suomi on siis tyyppiä 8:2 (8 vokaalia, joista sisävokaaleja 2, /y/ ja /ö/).

Suomen vokaalisto hahmottuu Crothersin ja Nahkolan katsannossa typologisesti varsin poikkeukselliseksi. Kaikki kahdeksan vokaalin järjestelmät ovat maailman kielissä harvinaisia, harvinaisempia kuin esimerkiksi tyypit 7:2 ja 9:2

– siitä puhumattakaan, että ehdottomasti yleisimpiä ovat vähempivokaaliset viiden, kuuden, kolmen ja neljän vokaalin järjestelmät. Harvinainen piirre on myös kahden väljän vokaalin (/a/ ja /ä/) esiintyminen; monet kahdeksan vokaalin vokaalisointukielistäkään eivät sisällä väljien ääri vokaalien vastakkaisuutta. Kolmas harvinainen piirre on sisävokaalien suuri määrä (useimmissa Crottersin otoksen kielistä ei sisävokaaleja ole lainkaan) ja niiden laatu: tavallisesti sisävokaalit ovat keskivokaaleja.

Artikkelin alkuosan sanottavan voisi siis karkeasti tiivistää siihen, että maailman kielissä tavallisin, luonnollisin (nämä kaksi ominaisuutta Nahkola asiaa kummemmin kommentoimatta rinnastaa keskenään) vokaalijärjestelmä on tunnettu viisikko /i/, /e/, /a/, /u/, /o/, ja tämän ulkopuoliset suomen vokaalit /y/, /ö/ ja /ä/ ovat yleisestä ja tässä mielessä »universaalista» poikkeavia – ei mikään uusi ajatus. Uusi toteamus ei myöskään ole, että suomen /y/, /ö/ ja /ä/ -vokaalien poikkeavuus heijastuu niiden suhteellisenä harvinaisuutena, pienempinä frekvensseinä. Yleisesti mielenkiintoista on Nahkolan esityksessä erilaisten universaalien vokaalijärjestelmän optimimallien tarkastelu ja esittely, jota ehkä olisi voinut olla runsaammin. Sitä vastoin olisi toivonut hieman kriittisemmin puututtavan siihen, mitkä muut tekijät kuin yhden osajärjestelmän pyrkimys universaaliin optimaalisuuteen voivat määrätä koko vokaaliston kehityskulkuja.

Artikkelin loppuksi Nahkola tarkastelee suomen vokaaliston kehitystä suomalais-ugrilaisesta kantakielestä nyky aikaan ja mahdollisia tulevia näköaloja. Perusteltuaan vokaalijärjestelmien typologian kannalta, että sgr. kantakielessä tuskin on ollut siihen joskus oletettua kahta keskivokaalia, jotka merkitsivät varsin hankalaa ja epäluonnollista järjestelmää (hankalaksi ja epäluonnolliseksi tosin nykysuomenkin vokaalisto on artikkelin alussa todettu!), Nahkola ottaa historiallisen tarkastelunsa lähtökohdak-

si »yleisen näkemyksen» mukaisen 7:1-järjestelmän (/i/, /ü/, /e/, /ä/, /u/, /o/, /a/), jollaista on esittänyt mm. Erkki Itkonen. Valitettavasti tähän yleiseen näkemykseen ei ole ehtinyt mukaan mm. Juha Janhusen (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa 77, 1981) sittemmin myös Pekka Sammallahten ja Mikko Korhosen eri yhteyksissä esittämä uralilaisen sekä suomalais-ugrilaisen kantakielen vokaalistorakentio. Tämä vokaalisto on crothersilaisittain tyyppiä 8:2 (edellä esitettyjen lisäksi toisena sisävokaalina *j*); tällainen vokaalijärjestelmä olisi muuten yhden Nahkolan esittelemän universaalien optimimallin mukainen.

Kolmas artikkeli »Tyyppiopillinen katsaus suomen kielen sanajärjestykseen» (s. 63–72) on edellistä niukempi selonteko greenbergiläisen sanajärjestystypologian sovelluksista suomen kieleen. Artikkelissa Nahkola luettelee ne keskenään korreloivat yleispiirteet, jotka ovat ominaisia toisaalta ns. VO-kielille, toisaalta ns. OV-kielille (verbin ja objektin, apuverbin ja pääverbin, post- tai preposition ja nominin, nominin ja relatiivi-ilmauksen, nominin ja attribuutin tai numeraalin keskinäinen järjestys, suffiksointi tai prefiksointi). Näitä analysoidaan, havainnollistetaan esimerkein ja todetaan, että suomen sanajärjestys muistuttaa hyvin suurella osin OV-kieliä (kuten Lauri Hakulinen on asian ilmaissut, »selittävä aines edeltää selitettävää»). Tämän puolestaan todetaan johtuvan siitä, että SVO-kieli suomi on, kuten monet sen etäsukukielet vieläkin, alun perin ollut SOV-tyyppiä. Artikkelin sanottava on sinänsä asiallisesti ja pätevästi esitetty, mutta mitään uutta, ennestään sanomatonta siinä ei tuoda esiin. Myös lopun pohdiskelut suomen sanajärjestyksen tulevasta kehityksestä jäävät epämääräisiksi ja varsin vähille perusteluille.

Neljäs artikkeli, »Lukusanonjen semanttinen rakenne suomen kielessä» (s. 73–88), purkaa suomen lukusanajärjestelmän ns. atomeiksi (sekin Greenbergin

termi) ja niitä yhdisteleviksi laskutoimituksiksi (esim. *kolmesataakolmekymmentäkolme* = $(3 \times 100) + (3 \times 10) + 3$). Hyvin selkeästi esitellään näiden käyttöön liittyviä universaaleja maailman kielissä ja suomessa. Artikkelissa on kansainvälisen universaalitutkimuksen esittelyn ohella muutamia kiintoisia huomioita, mm. niin kutsutun ylilaskun (*kolmetoista* (= $3 + (2-1) \times 10$), *viisineljättä*) harvinaisuus – maailman kielistä sitä Nahkolan mukaan tavataan vain suomalais-ugrilaisissa sekä Väli-Amerikan mayakielissä. Mielenkiintoisella tavalla Nahkola puuttuu myös suomen numeraalien *kahdeksan* ja *yhdeksän* etymologiaan. Viime aikoina muutenkin hylätty selitys, jonka mukaan niiden jälkiosassa piilisi indoeurooppalaiselta taholta lainattu numeraali '10', on universaalilta kannalta epätodennäköinen myös siksi, että vähennyslaskua käyttävissä numeraaleissa aniharvoin ilmaistaan vain vähentäjä ja vähennettävä perätysten, ilman vähentämistä eksplisiitisti ilmaisevaa ainesta; vähentäjän tai vähennettävän pois jättäminen sitä vastoin on tavallisempaa.

Eniten kummastusta muutenkin epäyhtenäisessä ja epätasaisessa teoksessa herättää viimeinen artikkeli, »Sanatieto- ja typologisia [sic] huomioita suomalaisesta sotilasslangista» (s. 89–). Se esittelee Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen kokoelmiin opiskelijoiden harjoitustöistä karttunutta sotilasslangin uusinta kerrostumaa, sanastoa, jota Simo Hämäläisen (1963) ja Antti Penttisen (1984) sotilasslangisanakirjat eivät vielä ole tunteneet. Sanatiedot ovat sinänsä hupaisaa luettavaa, mutta aineisto on siksi niukka, että ilmausten ryhmittely merkitysten ja muotoainesten mukaan ei vielä tunnu kovin mielekkäältä. Aineistopohjan kannalta kiintoisinta kysymystä, uusimman sotilasslangin suhdetta aikaisemmista sanakirjoista syntyvään kuvaan, Nahkola taas ei varsinaisesti selvittele.

Kaiken kaikkiaan Nahkolan Suomen kielen tyyppioppia on kummallinen teos.

Otsikon partitiivimuodon takana piilee luvattoman paljon hajanaisuutta ja niukkuutta, jota ei ole edes yritetty ni-voa yhteen vaikkapa suomen kielen ty-pologisen tutkimuksen yleistilaa ja on-gelmia käsittelevällä esipuheella. Varsinaisesti typologiaan liittyvät kolme kes-kimmäistä artikkelia ovat epätasaisia, hieman yksiulotteisen osajärjestelmäkes-keisiä ja varsin vähän uutta tietoa sisäl-täviä. Tällaiset artikkelit puolustaisivat mielestäni paikkaansa korkeintaan todel-la laajassa ja kattavassa suomen ty-pologisen statuksen kuvauksessa, sellaisessa, jota otsikko antaa aiheen toivoa. En-simmäisen ja viimeisen artikkelin yh-teyksiä kielitypologiaan on puolestaan hyvin vaikea ymmärtää. Lukija, joka Nahkolan teokselta odottaa jonkinlaisen suomen kielen ty-pologisen yleiskuvan hahmottumista, pettyy pahasti ja ihmet-telee, mikä on saanut lahjakkaan tutki-jan pudottamaan julkaisukynnyksensä näin matalalle.

JOHANNA LAAKSO